

Lukavstvo svetog? Mardešićevo razumijevanje političkog katolicizma

Ivan Šarčević
ivansar@bih.net.ba

UDK: 316:2 Mardešić, Ž.
261.7(497.5)
282:32
32:282

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 23. rujna 2011.
Prihvaćeno: 7. listopada 2011.

U prvom dijelu članka sintetički se predstavlja mišljenje religijologa Željka Mardešića o političkom katolicizmu s posebnim osvrtom na hrvatski politički katolicizam. Sažeto se ukazuje na autorovo mišljenje o njegovim korijenima, uzrocima i osnovnim oznakama. U drugom dijelu članka – na pozadini Mardešićeva mišljenja, a kao neka vrst kritičkoga osvrta – nude se tri teme za raspravu: lukavstvo svetoga u instrumentalizaciji politike, potreba i uloga teologije u Crkvi i društvu te odnos kršćanina prema politici i njegov angažman u njoj.

Ključne riječi: politički katolicizam, pretkoncilsko kršćanstvo, protoliberalizam, protukomunizam, dualizam, političnost, zlopamćenje, odgovornost kršćana za svijet.

Što zbog svoga nekonfliktnog, ali time nipošto kompromiserskog već istinoljubivo-pitalačkog karaktera, što zbog stalne pozornosti da ne bi koga nepravedno povrijedio i izrekao krivi sud, što zbog skromnosti i nepretencioznosti – jer nije imao formalno obrazovanje iz sociologije religije, Mardešić budno pazi na svoje riječi: kolik im je opseg, kako se razlikuju međusobno i koje im je najprikladnije mjesto u rečenici. On u doslovnom smislu pažljivo odabire osobito tehničke termine kojima želi definirati stanovite fenomene i događaje u društvu i religiji. Imajući to u vidu, mišljenje religijologa Mardešića zahtijeva delikatno čitanje i razumijevanje da ne dođe – a upravo to nerijetko biva – do skraćenih pa i iskrivljenih tumačenja. Ni ovaj se pristup, u vezi s Mardešićevim razumijevanjem političkoga katolicizma, unaprijed ne proglašava apsolutno vjernim autorovu mišljenju, nego se, zauzeto, ali bez preuzetnosti, želi postaviti na dijalošku ravninu s osnovnom nakanom da informi-

ra o Mardešićevom poimanju spomenutog argumenta i da potakne na daljnje rasprave i istraživanja ovog neporecivo značajnog autora.

Politički katolicizam jedna je od glavnih tema Mardešićeva sociološkoga bavljenja svetim, religijom i kršćanstvom. Iz vremenski i prema prigodama različito pisanih članaka, koji su kasnije skupljeni u knjige,¹ a u kojima se, uz neka ponavljanja, očituje autorovo stalno i neumorno produblјivanje i diferenciranje predmeta istraživanja, nastojat ću napraviti sažetak o Mardešićevom razumijevanju političkog katolicizma.

Povijesni korijeni i razlozi političkoga katolicizma

Povijesne korijene politički katolicizam, prema Mardešiću, najviše ima u konstantinovsko-teodozijeviskom uspostavljanju kršćanstva kao cezarske i državne religije u IV. stoljeću. Riječ je o onom vremenu kada kod kršćana slabi »prvotna nostalgija« za izvornim svetim, za prvotnim odnosom prema utemeljujućem događaju i osobi Isusa Krista i prema idealu prve kršćanske zajednice. S Konstantinom se Crkva ustrojava poput rimske države, unutarnje i vanjski uređuje po rimskome pravu, a evanđeosku poruka se preriče u termine grčke (helenističke) filozofije. Od tada, smatra Mardešić, kršćanstvo je obilježeno dvjema nostalgijama, onom za izvornim svetim te onom za društveno-politički organiziranim svetim, za kršćanskim carstvom.

Svoju najmoćniju, ali i najporazniju ekspresiju političko kršćanstvo (i katolicizam) ima u križarskim i religijskim ratovima (usp. SoM 125-127), te u trima globalizacijama, najprije onoj *ratnoj* gdje se i nasiljem uvezuju i prožimaju sakralno i svjetovno, vjerski monoteizam i univerzalna monarhija (usp. RuS 323), zatim u *kulturalnim* i *ideološkim* globalizacijama u kasnijim vremenima (usp. RuS 340).

Suvremeni politički katolicizam svoj socio-psihološki razlog nalazi u borbi za opstankom i prevlašću u društvu:² jednom kao borba za društvenu moć i dominaciju, a drugi put kao kohezivna snaga za biološki opstanak pred ugroženošću od nestanka. Prvi se razlog ogleda u već spomenutoj nostalgiji za organiziranim svetim, za Crkvom kao državom i njezinom moću i vlašću u društvu, za konstantinovskom i feudalnom Crkvom koju označava bojovnost, isključi-

¹ *Lica i maske svetoga. Ogledi iz društvene religiologije*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1997. (u daljnjem tekstu skraćeno: LMS); *Svjedočanstvo o mirotvorstvu*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2002. (u daljnjem tekstu: SoM); *Odgovornost kršćana za svijeta*, Sarajevo-Zagreb, Svjetlo riječi, 2005. (u daljnjem tekstu OKS); *Rascjep u svetom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2007. (u daljnjem tekstu RuS).

² Mardešić govori i o mehanizmu biološke i društvene obrane u kojem se koristi pamćenje u političke svrhe. Religijske zajednice su čuvari sjećanja, čuvari zavjeta osвете kojemu se primiče fundamentalizam koji izrasta iz neuspjeha svjetovnog nacionalizma (usp. LMS 290s).

vost, vlast³ i nadzor nad svim. Ta nostalgija za obnovom svjetovne moći (usp. RuS 106), za izgubljenim utjecajem Crkve na društveni život (usp. RuS 215), za teokracijom, taj predgrađanski duh iščitava se u svim kasnijim rukavcima i strujanjima unutar političkoga katolicizma: bilo u susretu s reformacijom, s liberalizmom i prosvjetiteljstvom, bilo sa socijalizmom i komunizmom.

S druge strane, suvremeni politički katolicizam, osobito u rubnim prostorima poput našega, na područjima susretišta različitih kultura, nacija i vjera, prema Mardešiću, ima i svoje biologijske razloge. U pitanju je jednostavno opstanak katolika, katoličke vjere i Katoličke crkve i s njom usko povezan opstanak nacionalne zajednice na limesima Europe, tako da uloga religijskih institucija više nego za religioznost prelazi u brigu za nacionalno. Hrvatski politički katolicizam opravdava se kao najprikladniji odgovor u sučeljavanju s islamom i pravoslavljem na izmiješanom geografskom području.⁴

Za suvremeni politički katolicizam najveći ideološki neprijatelj su liberalizam i modernizam jer oni Crkvu lišavaju vlasti u društvu i svijetu.⁵ Na njih se posebno ustremljuju dva crkvena dokumenta: *Syllabus* iz 1864. Pija IX. te enciklika *Pascendi* Pija X. Ovi dokumenti, s različitim katoličkim pokretima, akcijama i strankama potaknutim i nadahnutim na njima, u bitnome određuju djelovanje opće i lokalnih crkava sve do Drugog vatikanskoga sabora, a u svome duhu javljaju se i poslije njega, dakle i danas, kada se misli da se s Koncilom otišlo predaleko.

U Hrvatskoj je najveći protagonist političkoga katolicizma (na prijelazu XIX. u XX. stoljeće) krčki biskup Antun Mahnić te njegov časopis *Hrvatska straža*. [Mardešić se ne bavi političkim katolicizmom Mahnićeve suvremenika, sarajevskog nadbiskupa Josipa Stadlera (1843-1918), koji je svoj politički katolicizam više vezao uz ideju hrvatske nacije i Hrvatske kao matične domovine svih Hrvata, dok je Mahnić svoj politički katolicizam vezao prvotno za borbu protiv liberalizma i modernizma, a uz ideju jugoslavizma. Stadler je, naime, od prvog zagrebačkog Hrvatskoga katoličkoga kongresa 1900. katolike, Hrvate iz BiH, *politički*, a ne samo vjerski i kulturalno, svezao za »mater« Hrvatsku. Time se definitivno proklamirao rascjep u političkom identitetu bosansko-hercegog-

³ »Jer, Crkva se u najvećoj mjeri bavila vlašću, politikom, ratovima, osvajanjima, bogatstvom, građenjem raskošnih katedrala i ideologijom, što ju je onda odalečilo od siromašnog puka, kojeg su očito mučile druge brige i teže kušnje. Ideal je Crkve postao svjetovni poredak i borba za vlast u društvu, pa je pojedinac u njoj nužno počeo igrati sve manju i beznačajniju ulogu, čime je bila neizravno zaustavljena predmoderna individualizacija, sretno proistekla iz grčke filozofije, rimskog prava i kršćanske evanđeoske zajednice« (RuS 661).

⁴ Pod teretom triju ideologizacija: sukob s islamom (Gundulićev *Osman*, Njegošev *Gorski vijenac*, Mažuranićev *Smrt Sail-age Čengića*), pravoslavljem (teološki i pitanje crkvene vlasti) i komunizmom (sukob dviju religija) (usp. LMS 481ss).

⁵ »Prvi kršćanski ozbiljniji neprijatelj postali su oni koji su kršćanima oduzeli monopol nad svijetom (vlast nad svijetom), a to su moderni svjetski poredci koji su proizlazili iz prosvjetiteljstva, pozitivizma, liberalizma, socijalizma, demokratizma i znanosti, ali podjednako iz kršćanske izvorne baštine koja je ostala« (RuS 859).

vačkih Hrvata čije posljedice traju do danas kao otuđenje od vlastite države i razumijevanje sebe samih kao »dijaspora« u vlastitoj domovini.]

Politički katolicizam smatra da je i sam komunizam produkt antikršćanskog i anticrkvenog modernizma i liberalizma. Mardešić smatra da je protumodernizam jedna od glavnih oznaka političkoga katolicizma i da je Crkva na njega ispravno odgovorila Drugim vatikanskim saborom: otvorenošću, dijalogom, skromnošću, učenjem od liberalnog i autonomnog svijeta. Danas, u postmodernitetu, ponovno pribivamo regresiji, vraćanju u pretkoncilsko i predmoderno vrijeme i odatle Mardešićev intelektualni i vjernički angažman u raskrinkavanju današnjeg političkog katolicizma.

Mardešić određuje logiku djelovanja politike prema religiji: »Svjetovni mehanizam koji obavlja samovoljni odabir unutar religijskog polja i izabire samo ono u religiji što mu koristi u svjetovnim sukobima – ideološkim, političkim i gospodarskim – protiv drugih, nazivamo političkom religijom ili religijskom politikom« (SoM 49). Na drugom mjestu govorit će o današnjem sakraliziranju politike dotle da je politika postala sve kao društvena patologija (usp. SoM 96). To je u konačnici negacija evandeoskoga i koncilskoga razumijevanja svijeta, čovjeka, društva i vjere (Crkve), negacija racionalizacije, autonomizacije i diferencijacije (supsidijarnosti) (usp. RuS 195) koji su nam došli s modernitetom.

Malo je tko kod nas iz Crkve i od katolika tako pozitivno poput Mardešić vrednovao sekularizaciju kao glavnu oznaku moderniteta. Ona je, prema njegovu mišljenju, vrlo korisna za vjeru i kršćane. Pomaže Crkvi da bude autonomna, slabi joj »političnost, ali u isti mah otvara slobodan prostor za jačanje religioznosti religije« (RuS 695). Istodobno, »gubitak političke i društvene moći crkava čini da one postanu prihvatljivije i utjecajnije u društvu, ali sada radi vjerskih i moralnih razloga, a ne svjetovnih pobuda«. Sekularizacija Crkvi, nastavlja Mardešić, »pomaže da bude vjernija sebi i bliža svojim evandeoskim izvorima« (RuS 269; 431). Ona je »učinila da vjera postane duhovnim i slobodnim činom uvjerenja, a ne po rođenju puko uvrštavanje u tradicijski društveni prostor« (RuS 279), osobni izbor i privatna stvar pojedinca, a ne neutudiv dio kolektivnog sjećanja (usp. RuS 197). I modernitet i postmodernitet naglašavaju ljudsku slobodu, osvojenu slobodu, više od vječne istine jer se s istinom manipulira (usp. RuS 673) i pomažu da se Crkva vrati izvornom kršćanstvu koje je izričito nepolitično u smislu društvene moći.

Neke oznake hrvatskog političkoga katolicizma

Na današnji hrvatski politički katolicizam, smatra Mardešić, posebno su utjecali katolički feudalizam, komunistički zaostatak i ratno naslijeđe (usp. RuS 851). Na jednom mjestu sažeto donosi »glavne oznake« tog političkog katolicizma: »ravnodušnost, beznađe, fascinacija zlom, netrpeljivost, političko shvaćanje

crkvenosti, strah od svijeta, sumnja u demokraciju, demonizacija moderniteta i sekularizacije, opsjednutost prošlošću i napokon – recimo to bez uvijanja – mržnjom na sve ono što nije katoličko i naše. Najzanimljivija je u njih ta mješavina istodobne zloslutnosti i uvjerenja u pobjedu« (RuS 880-881).

U nastavku ću iznijeti neke oznake političkoga katolicizma izvedenih iz Mardešićevih tekstova, a prema kriteriju učestalosti u naše vrijeme. Oni se nikada ne pojavljuju pojedinačno nego pomiješano. Ovdje ih izdvajamo zbog preglednosti:

– *Fundamentalizam*. Politički katolicizam se protivi sekularizaciji u formi *katoličkog fundamentalizma* koji se u nas kontinuirano prešućuje. Fundamentalizam kao protukatolički modernitet, Mardešić doduše stavlja na drugo mjesto, poslije integrizma,⁶ ali je on u nas danas prisutniji nego integrizam. Oznake tog protusekularnog fundamentalizma su borba protiv koncilskoga mirotvorstva i dijaloga sa svijetom. Dok Drugi vatikanski sabor (osobito deklaracija *Gaudium et spes*) vraća prekinuto povjerenje u čovjeka i njegov svijet, dok Sabor svijet ne smatra prijetnjom nego iznimnom vjerničkom prilikom za učenje i svjedočenje (usp. RuS 871), dok on vjernika postavlja kao aktivnoga subjekta u srce svijeta i čovjekova društva, katolički fundamentalisti, pod izlikom tobožnje obrane pravovjerja, zagovaraju okršaj sa suvremenim svijetom (usp. RuS 726-727),⁷ okrivljuju svijet za sva zla, osuđuju ga, a ne izgrađuju (usp. OKS 148). Oni šire ugroženost, siju strah i apokaliptičko ozračje, čak s otvorenom mržnjom ustaju protiv autonomnosti svijeta. Uz to, svaki religijski fundamentalizam, pa tako i katolički, ponajprije ustaje protiv »svojih«, onih koji su unutar Crkve za slobodu i otvorenost. On ne dopušta teološki pluralizam (usp. RuS 30) – ni dijalog s nevjernicima izvan Crkve niti s vjernicima unutar Crkve (usp. RuS 31).

– *Dualizam*. Politički katolicizam neizostavno uključuje i *religijski dualizam* (RuS 853ss), odbacivanje i osudu tobože pokvarena svijeta s njegovom tjelesnošću i materijalnošću (usp. SoM 9). Dualizam etički dijeli svijet crno-bijelo, na dobre i zle (usp. OKS 46-47). Zlo premješta izvan sebe, izvan nas kršćana/katolika i smješta ga daleko od nas, u druge (usp. RuS 870). U srži je političkog katolicizma, smatra Mardešić, gnostički ili manihejski dualizam.

Iz Mardešićevih tekstova postaje razvidno da on ne smatra da su samo religiozni ljudi skloni fundamentalizmu i dualizmu, nego su to – mnogima može biti začuđujuće – upravo političari. Političari redovito žive *u* i *od* antagonizma prema svome neprijatelju, prema ljudima druge rase, nacije, religije, svjetonazora, uvjerenja ili druge političke opcije, a nerijetko nose i oznaku životnoga nezadovoljstva prema svijetu pa i mizantropije, u što uvlače vjernike i njima

⁶ Politički katolicizam obznanjuje se u dualizmu integrizma i fundamentalizma (usp. RuS 867), protivno Novom zavjetu i Koncilu.

⁷ »Fundamentalisti su uvijek protiv zla, a nikad na strani dobra, misle da će iskorištenjem zla odmah nahrupiti dobro. (...) Sve fundamentaliste povezuje jednaka mržnja prema svijetu, sekularizaciji i modernitetu« (RuS 728). Naša je alternativa: »Sveto koje je poludjelo pred svjetovnim ili da pristanemo na ravnodušno svjetovno što je zaboravilo na sveto« (RuS 729).

manipuliraju. Mardešić to i ovako opisuje: »Dok su nekad u prošlosti politički vođe znali govoriti narodu da mu je bolje nego što jest – hoteći u njemu probuditi nadu i ojačati izdržljivost – danas bojovni dualisti svih boja žele stanje prikazati gorim od stvarnosti ne bi li jadni puk što više obeshrabrili i učinili pogodnim za nezadovoljstvo i politički obrat. To je gledište međutim potpuno nekršćansko. Zato se može dogoditi da politički katolici više vjeruju da im svjetovni neprijatelj kroji sudbinu nego da ih Bog vodi kroz povijest. Otuda ona zabrinjavajuća bezvoljnost, utučenost, nepovjerenje u život, beznade...« (RuS 881). [U zaključku ćemo se još osvrnuti na Mardešićevo kritičko gledanje na politiku.]

– *Zlopamćenje*. Politički katolicizam označava pad u nedemokratsku prošlost (usp. RuS 851) i zlopamćenje. On živi na konfliktu prošlosti, od posvađane i sukobljene religijske, kulturne i etničke memorije (usp. RuS 616).⁸ Povijest je zaustavljena u kolektivnom, mitskom zlopamćenju i nema izlaza iz »nedovršenih ratova«. Dok sekularizacija ugrožava religijsko kolektivno pamćenje (usp. RuS 649), a time i kolektivni identitet izgrađen na prošlim žrtvama, politički katolici su uznici prošlosti bez ozdravljenja memorije, bez opraštanja, bez samokritičnosti i čišćenja vlastitog sjećanja od vlastitoga zla. Politički katolici žive u prošlosti, s odsutnošću konkretnoga grijeha, odnosno u stanju prepsihologizirane krivnje i njezinoga svođenja na bolest pojedinca ili društva (usp. RuS 161). Smatraju da prošla stradanja i patnje ne mogu ničim biti zacijeljene, kao i da neprijatelj ostaje za vječnost nepopravljiv u svome zlu.

Zlopamćenje žrtvama ideološki manipulira za dnevno-političku korist. Žrtve su samo (napuhani) brojevi bez lica i imena; uskraćuje im se smiraj u vjeri u Božje otkupljenje i posljednji sud. Zlopamćenje postaje transgeneracijsko i učitava se u nove, nedužne generacije. Mladi se odgajaju kao da žive u vrijeme svojih predšasnika – u nekim davnim stoljećima i vremenima, »zavjetovani« na nezaborav, neopraštanje i nepomirenje. Ničim se politika, osobito nacionalna, ne služi toliko kao religijskim (zlo)pamćenjem »da se protivnika sotonizira, a sebe idealizira« (RuS 654). Mardešić također tvrdi: »Pokreti koji stavljaju na lice 'masku religije' isključivo su politički, ali sad u funkciji strategije društvenoga opstanka. Stoga više od svih drugih djelatnosti politika koristi religijsko pamćenje – jer je ono dublje i stalnije« (SoM 41; LMS 289). Iako na našim prostorima nisu vođeni religijski ratovi, oni su stalno motivirani religijskim sjećanjima i religijski se opravdavaju (LMS 288). »Zbog toga su ratovi religijskih sjećanja uvijek osvetnički ratovi, jamačno najkrvaviji i najiracionalniji od svih poznatih u povijesti ljudskoga roda« (RuS 651).

– *Integrizam*. Mardešić stavlja kao prvu oznaku političkog katolicizma, kao prvi katolički protuodgovor na modernitet (usp. RuS 860). U nestabilnim vremenima, vremenima pada režima i tranzicije, pluralizacije, fragmentacije ideja

⁸ »Kulturno pamćenje igra neizostavnu ulogu u pokušaju vraćanja povrijeđenog i izgubljenog identiteta ne samo pojedinih naroda nego i cijelih civilizacija« (RuS 616). Vidi i bilj. 2.

i pokreta, integrizam se nudi kao tvrdi, kolektivni odgovor, kao kohezivna snaga ugroženih (usp. RuS 172-173). U integrizmu se ne uvažava »sloboda pojedinca, racionalna metoda u društvenoj prosudbi te neovisnost različitih ustanova, i djelatnosti« (SoM 101), nego se »idealizira prošlost i protivi svakoj promjeni i napretku« (RuS 860).

»Kad je pao Berlinski zid i rasuo se komunizam, religija je« – smatra Mardešić – »počela zauzimati položaj službene ideologije i postala pogodnim sredstvom integracije, ali ne zadugo jer su demokratski mehanizmi stavili vrlo brzo u pitanje svaku ideologiju pa i onu kršćansku« (RuS 178).

Za hrvatski katolički integrizam važna je pučka pobožnost i hodočašća, osobito ona u marijanska svetišta (usp. RuS 757-777). Pučka, manifestativna religioznost osnažuje nacionalnu homogenost, jednom kao oporba režimu i protivnicima (komunizmu, drugoj naciji ili vjeri), drugi put kao kohezivna snaga u vremenima kolektivne prijetnje i stradanja (nacionalna ugroženost i rat). Naša pučka pobožnost, smatra Mardešić, nema oznaka pretkršćanskoga, niti praznovjerja, nego je pravovjerna. Kao katolički integrizam uopće, tako i hrvatsko-katolički, manje inzistira na kršćanskom nauku, na teologiji, a mnogo više na obredu i simbolima. Religijski obredi (hodočašća), spomenici (križevi) i simboli (krunica) su integrirajuća sredstva, ujedinitelji nacionalnog kolektiva.

Pučku religiju, navodi Mardešić, mnogi smatraju protonacionalizmom, prethodnicom i vjesnicom nacionalizma (usp. RuS 736). Njome se više suprotstavlja i bježi od svjetovnoga nego što se traži sveto (usp. RuS 749). Pretapanju religioznoga i političkoga, vjerskoga i nacionalnoga svjedoči činjenica da je rijetko koji obred bez političara i nacionalnih simbola, a da nijedna (društvena) politička manifestacija ne prolazi bez sakralizacije političkog od strane crkvenih ljudi.

– *Stereotipne i demonizirajuće metafore.* I politički katolicizam kao i svaka ideologija ne podnosi znanstvenu argumentaciju nego se služi frazama, sloganima i stereotipima. Bilo bi vrijedno lingvistički istražiti najčešće izraze političkoga katolicizma, razloge i kontekst njihova nastanka te promjenu njihova značenja kroz povijest. Ovdje ću, na osnovi Mardešićevih tekstova, iako se on time nije izravno bavio, navesti primjer dvaju vrsta stereotipa: svetopisamskih i svjetovnih.

U svrhu katoličkog integrizma koriste se sveti tekstovi i oni se prenaplašeno sinkronijski tumače – ne poštuju se različiti povijesni konteksti nego se svetopisamski događaji literarno-doslovno primjenjuju na aktualnu kolektivnu situaciju. Mardešić za to navodi primjer starozavjetne metafore boravka, izlaska i oslobođenja izraelskoga naroda iz egipatskoga ropstva (usp. RuS 187) i njezino doslovno tumačenje za položaj katolika, Katoličke crkve i Hrvata u komunizmu. [U sličnom smislu bilo bi vrijedno istražiti nastanak i primjenu metafore »hrvatskoga križnog puta« i Isusova Puta križa, Bleiburga i Golgote.]

Naše su povijesti prepune mitoloških slika o sebi kao žrtvama, humanima i kulturnima i prepune demonizirajućih metafora i slika o drugima. Zoran pri-

mjer svjetovne, bojovne metafore koja služi nacionalnom, a onda i religijskom integrizmu jest pojam koji Mardešić navodi uz analizu političkoga katolicizma krčkoga biskupa Antuna Mahnića. Sintagmu *antemurale christianitatis* Mahnić stavlja u podnaslov svojih novina – *Hrvatske straže*. Tako se stereotip »predziđe« jednom javlja kao nacionalno-religijski odgovor na islam i muslimane, drugi put kao hrvatsko-katolički odgovor na europski liberalizam i modernizam.⁹

U sličnom bi smislu valjalo istražiti te s našim današnjim političkim katolicizmom usporediti Proglas i rezolucije s Prvoga hrvatskoga katoličkoga kongresa 1900., naročito osmu rezoluciju – osudu medija kao »bezbožan, bezvjerski tisak« te zabranu »zlih knjiga«, što se nešto kasnije čak primijenilo i na ondašnjega uvaženog teologa i svećenika dr. Franu Barca, rektora Zagrebačkog sveučilišta, dekana KBF-a, urednika *Bogoslovske smotre*.¹⁰

– *Protukomunizam i trgovišta*. Prema Mardešićevu mišljenju jedna od glavnih sastavnica aktualnog hrvatskoga političkog katolicizma je protukomunizam kojim manipuliraju raznovrsni trgovci i opsjenari. Današnji politički katolici, smatra ovaj autor, najviše dolaze iz vjerničkog i komunističkog miljea (usp. SoM 117).¹¹ Padom komunizma, koji se više srušio iz sebe, nego djelovanjem izvana, udružile su se dvije vrste nacionalista, bivši komunisti te katolici koji su u prošlom sustavu više bili (neuspjeli i neostvareni) političari nego kršćani.

»Dok su« – smatra Mardešić – »u većini europskih zemalja nositelji nacio-

⁹ S pravom Mardešić naglašava da se danas u ideološkom smislu ponavljaju borbe iz prvih desetljeća XX. stoljeća, osobito u djelovanju krčkoga biskupa Mahnića koji je prevladao u svome političkom katolicizmu. »Dok je Mahnić koristio nacionalno pitanje za svoj protuliberalni pot-hvat dotle u naše vrijeme brojni pretkoncilski vjernici – podržani od lažno obraćenih komunisti i uskogrudnih nacionalista – stavljaju na sebe masku katoličke isključivosti kako bi obavili politički posao posve tuđ kršćanstvu: obnovu svijeta predmoderniteta i njegove ideološke za-tvorenosti« (RuS 838). Isti ti »misle da pobjeđuju iščezli komunizam a vraćaju se u nepodno-šljivo nazadnjaštvo predkomunizma« (RuS 839).

¹⁰ Mahnić kao ideolog integrističkoga katolicizma nastoji oko istrjebjenja liberalne misli iz Hrvatske. Za ideal postavlja srednjovjekovno društvo, protiv tolerancije. »No gori od tih libertina i zagovornika prosvjetiteljstva za *Hrvatsku stražu*« – piše Mardešić – »su bili oni katolici koji teže pomirenju s naopakim idejama« (RuS 831), kolebljivci. Protiv liberalizma i europskog moderniteta se ujedinjaju različiti. Hrvatska pučka stranka, stranka nagodbenjaštva povezuje se sa srpskim pravoslavljem, predgrađanskim idejama i u konačnici biva poražena od političkog liberalizma usred jugoslavenskoga Beograda (usp. RuS 842), kao što je i Mahnić od jugoslavenske ideje očekivao korist za Katoličku crkvu, ali ona nije ostvarena. »Bio je Jugoslavenom zbog katolicizma« (RuS 843), dok su mnogi danas, smatra ovaj autor, katolici zbog svoga hrvatstva, a neki i jedno i drugo radi nekontrolirane želje za moću: vlast, čast i bogaćenje.

¹¹ Pobornike i pristalice političkoga katolicizma Mardešić dijeli u nekoliko skupina: 1) jedni dolaze iz redova bivših komunisti kod kojih je na djelu politička promjena, a ne stvarno obraćenje, zloupotreba kršćanstva u nekršćanske svrhe a ne prožimanje svijeta duhom evanđelja. Oni ratuju sa svakim, a pomireni nisu ni s kim (neprijatelji: bogataši, kapitalisti, hedonistički Zapad); 2) brojni razočarani i neuspjeli političari, gospodarstvenici i znanstvenici, koji su prije bili na vlasti, a nisu se održali, vraćaju se crkvenosti iz svoje mladosti; 3) mimikrijski katolici koji su u politici dualisti, na oltaru i u crkvi evanđeoski – ulaguju se Crkvi i označava ih teološka neupućenost (usp. RuS 881-882).

nalnog oslobođenja bile moderne građanske države, u nas (...) zbilo se suprotno: to su postale izrazito predmoderne i tradicionalne Crkve ili vjerske zajednice« (SoM 115). U »oduševljenju bez pokrića«, praznim trijumfalizmom, nekritično se i u Crkvi prihvaćaju i privilegiraju sumnjivi obraćenici (usp. LMS 495).¹² Crkva – zbog zasluga u borbi za očuvanja nacionalne svijesti i nacionalne kulture – nerijetko preko nacionalizma stječe i traži povlašteno mjesto u državi (usp. RuS 721). Političari i religijski službenici jedni od drugih »kupuju« lojalnost.

Merdešić ističe da se nakon stvarnoga rata nastavljaju drugi ratovi, ideološki, protiv iščezlih komunista i to na komunistički način. On je izričit: »Nije Crkva pobijedila komunizam nego je on ušao u Crkvu« (RuS 415). U zajedničkoj borjivosti našli su se politički novoobraćenici, protueuropejci, razni teoretičari urote i protuzapadnjačke ideologije, bivši marksisti i novi katolici (SoM 78). »Komunisti se od kozmopolita preobrazili u ljute nacionaliste, pa sad nas uče što je domoljublje i demokracija, a sutra će nas vjerojatno početi učiti i što je kršćanstvo« (RuS 673), s gorčinom konstatira Mardešić. Oni se pridružuju i uz njih pristaju razni »antiglobalisti«, u raznim izobličenjima i fanatizmima, koji su više pokretani starim protumodernitetom nego traženjem odgovora na neoliberalni globalni kapitalizam.

S jedne strane, suvremenoj se globalizaciji odgovara zatvaranjem i isključivošću: »Na djelu je provala – u očajničkom otporu globalizaciji – stanovitog novog barbarstva koje se očituje u brojnim pojavama: zatvaranje u mitsku prošlost, oživljavanje svih vrsta integrizama, rastu ksenofobičnosti, ispadima rasizma preko povratka konzervativizma pa sve do lokalnih obnova fašizma i plemenske svijesti« (RuS 362). Dolazi istodobno i do posve novih promjena u odnosu na religiju i politiku, do novih radikalnih društvenih prestrukturiranja, do sekularizacije sekularizacije, do uspostavljanja novih svetinja i svetoga izvan područja religioznoga: trgovina i mediji postaju maska i nadomjestak i religije i politike. Mardešić govori o trgovcima i opsjenarima velikim idejama i temama, kako onim nacionalnim tako ništa manje i religijskim: »Velike se ideologije pretvaraju u mala trgovišta. Jer upravo u sjeni uzvišenih ideja najuspješnije se obrće novac i rastu zarade« (SoM 118). »Na mjestu sekularizirane religije i sekularizirane politike naselili su se i nastanili svjetovni mitovi i sakralni uzori najstarije vještine na svijetu: trgovina i trgovanje«, a »sveti je čovjek postao bogataš, a ne svećenik i političar« (RuS 709). Religije i svakovrsne duhovnosti bujaju u doba trgovine te poslije religije svećenika, političara i trgovaca sada je na red došla religija zabavljača i opsjenara, osobito medijska banalizacija religije (usp. RuS 713). Religioznost se, međutim, ne može svesti na medije niti je priopćiva kroz moderna medijska sredstva (usp. RuS 716). Kršćanstvo, u konačnici, izričit

¹² »Po svojem je sadržaju i idejnoj poruci komunizam nedvojbeno protureligijski, ali po načinu življenja toga sadržaja i poruke on može ispunjavati – kao nadomjestak – posve religiozne potrebe ljudi: spasenja, vezanosti uz autoritet, postojanje nove tradicije, zadnjega smisla i iskupljenja nade«; on je »oblik civilne religije« (RuS 719).

je Mardešić »nije koristoljubiva ideologija i utješna terapija koja zadovoljava i ispunja ljudske potrebe čovjeka, nego je vjernost izvršenju Božjih zapovijedi što najčešće idu protiv tih potreba: u patnji, križu, smrti, oprostima i dobroti prema neprijatelju. Biti kršćanin ne znači ispuniti svoje želje, nego se pokoriti teškim zahtjevima objavljene Novosti« (RuS 192).

– *Pretkoncilsko katoličanstvo*. Vjerojatno ništa toliko nije odredilo Mardešićevo mišljenje i njegov kršćanski angažman u društvu i Crkvi kao događaj Drugog vatikanskog koncila. Istodobno, ništa ga toliko nije razočaravalo kao pretkoncilsko, odnosno nekonzilsko djelovanje današnjih kršćana. Politički katolici u biti ne prihvaćaju Koncil ili to čine vrlo selektivno. Njih označava sve suprotno od onoga što traži Koncil: odsutnost radosti u ljudskom življenju, odsutnost dijaloga, odsutnost povjerenja u slobodu, odsutnost ekumenizma (usp. RuS 132, OKS 80).

Dvije su koncilске teme na kojima Mardešić posebno inzistira s obzirom na odgovornost koncilskih kršćana, a što politički (pretkoncilski) katolici niječu: ljudskost (humanost) i sloboda čovjeka pojedinca. »Neljudskost je« – smatra Mardešić – »veća sablazan od nevjere, a dolazi upravo iz vjerničkih krugova bogatih i moćnih, pa je otuda i tu mora započeti liječiti. Priznati je Boga lako, pomoći čovjeku u nevolji je daleko teže i zahtjevnije. A baš za to potonje je došao Isus Krist, dok su vjeru u Boga sve religije od pamtivijeka jednako propovijedale i žrtve mu prinobile« (RuS 394 i 687).

O slobodi: »Kao vjernici mi ne bismo smjeli biti povrijeđeni u taštini što je modernitet preduhitrio katolike i učinio ono što je bila njihova bjelodana dužnost: uvrstiti slobodu u neponovljivi čin povjerenja u Boga« (RuS 837).

Konzilska crkva je suprotna političkom katolicizmu¹³ i ne treba se zanositi ni zavaravati kako je u nas Koncil zahvatio ljude i vjernike (usp. RuS 877). Štoviše, ona je ostala pretkoncilska i politički katolicizam je nadvladao koncilsko kršćanstvo, a tradicija modernitet: »Politički je protukomunizam – shvaćen i nacionalno – našao u zatajenoj pretkoncilskoj teologiji upravo idealnog saveznika, pa je sva novost Drugog vatikanskog koncila često bila samo lukavo pronađeni zaklon da se pokriju njihova zajednička svjetovna priželjkivanja« (RuS 878).

Koncil od kršćana katolika zahtijeva iskreno poštivanje autonomije vremenitih stvari, traži otvorenost, dijalog, ljubav prema svijetu, pravo na vjersku slobodu, kajanje, pomirenje, mir, snošljivost, pomaganje, dobrotu i skromnost (usp. RuS 843). Traži od Crkve da bude Crkva siromaha i zapostavljenih, dobrote i milosrdne ljudskosti, mirotvorstva, pomirenja i praštanja, dijaloga sa svijetom (RuS 425).

Kao neumoran pristalica dijaloga sa svijetom i ateistima Mardešić inzistira na odgovornosti kršćana za svijet (usp. OKS) i za ateizam protiv kojega politič-

¹³ »Duh Drugog vatikanskog koncila najmanje dualističan, gnostičan, manihejski, integristički i fundamentalistički, što ga je uopće povijesno kršćanstvo ikada uspjelo iznjedriti, polazeći od svojih evanđeoskih i izvornih nadahnuća« (RuS 875).

ki katolici tako nesmiljeno ustaju. On smatra da »ne malu ulogu za postanak ateizma mogu imati i vjernici« i koncilski konstatira: jer »pravo lice Boga prije zakrivaju nego otkrivaju« (RuS 874).¹⁴ Mardešić nije intelektualac i kršćanin koji izabire povlašten, komotan moralizatorski stav, nego ulazi u središte pitanja i sukoba. Ustaje protiv svakoga konformizma za kojega, kako on smatra, odgajaju i država i Crkva (usp. SoM 31). Zato u svojim tekstovima i samoga sebe preispituje, jer stanje našega društva i Crkve za njega je prije svega pitanje odgovornosti kršćanina, vjernika, pitanje naše neučinkovitosti, a ne pitanje navodnih neprijatelja kršćana i Crkve. »Sudbina je svijeta« – zaključuje Mardešić – »u rukama vjernika, a ne njihovih protivnika« (RuS 885).

Neka otvorena pitanja

Na koncu bih naznačio tek nekoliko pitanja koja mi se nameću nakon čitanja navedenih Mardešićevih tekstova. Upravo u duhu njegova društvenog i crkvenog angažmana ona ostaju otvorena za raspravu:

– Ako je u prvoj knjizi sintetizirao svoje članke pod nazivom *Lice i maske svetog*, naglašavajući lukavu političku zloupotrebu religije, ako je u drugoj velikoj knjizi sve svoje tekstove sintetizirao pod nazivom *Rascjep u svetom* dijeleći odgovornost političara i crkvenjaka s naglaskom na neevanđeosku i nekonzilsku političnost kršćana-katolika, možda bi Željko Mardešić treću svoju knjigu – imajući u vidu njegov misaoni put – sintetizirao u sintagmu *Lukavost svetog*. Pod tim mislim na zloupotrebu politike od strane religijskih službenika, institucija i crkvenih ljudi koji manipuliraju politikom sakralizirajući je i smatrajući da punina ljudskoga života dolazi od politike, a ne od vjere i evanđelja. To se uostalom dogodilo i u Isusovu slučaju osude i umorstva. Religijski su službenici vješto izmanipulirali svjetovne vlasti da ga smaknu, a sebi priskrbe moć u društvu. Ta se perverzija trajno događa kroz povijest.

Možda bi se ta lukavost religijskih ljudi odnosila i na religijsko kompromiserstvo, vjerničku nevjerodostojnost kao i na kukavičluk vjernika što ih u konačnici ponizuje, svodi ispod razine humanosti mnogih koji se ne smatraju religioznima ni kršćanima, koji su dakle ateisti i agnosticima. Mardešićevim riječima kazano: »Tražeći korist od politike, religija je znala izgubiti svaku uvjerljivost i učinkovitost, spustivši se ponekad za kaznu svojeg nevjerstva ispod razine uvjerljivosti i učinkovitosti same politike« (SoM 52).

¹⁴ Mardešić posebno naglašava dostojanstvo i slobodu čovjeka pojedinca u Crkvi: »Kolektivistička Crkva i predmoderna pučka religioznost, jednako u katolika, pravoslavaca i na svoj način u muslimana, malo što mogu učiniti na poslu mira i opraštanja. To mogu samo postići karizmatični pojedinci, produhovljene vjere i visoke duhovnosti, teološki izobraženi i strogo etički odgojeni« (LMS 501).

– Drugo važno pitanje za raspravu izgleda mi Mardešićev odnos prema teologiji kao kritičkoj, odnosno proročkoj riječi i njezinoj nezaobilaznoj ulozi u raskrinkavanju političkoga katolicizma. Nakon čitanja Mardešićevih tekstova čini mi se da je ovaj angažirani kršćanin – poput Franje Asiškoga – posve neisključiv, ali zato krajnje kritičan i prema teologiji i njezinoj ulozi u Crkvi i društvu. Teološko znanje nosi opasnost društvene moći religije, moći kao religijskoga znanja, te može uključivati onaj licemjerni, moralizatorski stav povlaštenih i osiguranih crkvenjaka koji se ne žele umiješati (uprljati) u sudbinu svijeta dok istodobno svima daju »lekcije«. Iako kritičar teologije nacionalnoga oslobođenja, a privrženik teologije koncilskoga dijaloga (usp. RuS 404), kod Mardešića se ne profilira razumijevanje suvremenih političkih teologija.¹⁵ Primjerice, on je kritičan prema dvorskoj teologiji Euzebija Cezarejskoga, kritičan je i prema suvremenoj teologiji oslobođenja jer koristi marksistički instrumentarij i reducira čovjekovu slobodu na društveno oslobođenje. On se povremeno posve pozitivno izražava o političkoj teologiji, ali joj prigovara opasnost da skrene u određenu vrstu suvremenoga »ateizma«.

Ovdje treba pripomenuti da su neki – jedni iz oduševljenosti njegovim kršćanstvom i distinktnim mišljenjem o svetom, drugi u namjeri da ga katoliciziraju, posve pocrkvene pa i klerikaliziraju – olako skloni svrstati Mardešića među teologe. On to, međutim, za sebe nikada nije ni rekao niti je na tome inzistirao. On teologiju ne isključuje, ali svoje mišljenje nikada ne naziva teološkim. Čini se da počesto ipak više postavlja neizravna pitanja njezine smislenosti. Čak i kada govori o novim religioznostima, novim religijskim pokretima, Mardešić ne inzistira na teologiji koja bi bila verifikacija njihovih duhovnih formi i sadržaja. Može se zaključiti da za Mardešića postoji evanđelje i Koncil, a teologija je korisna ako na tome ustraje.

– Ostaje otvorenim i pitanje Mardešićeva razumijevanja *političnosti*. Naime, budući da je Mardešić vrlo koncentriran na riječi, on nimalo slučajno ne izabire riječ *političnost* koja je opsegom i sadržajem bliža riječi politikantstvo i političkoj zloporabi religije nego što bi Mardešić pod tim pojmom razumijevao društveno-kritički ili, kako se uobičajeno kaže, politički angažman vjernika, konkretno kršćana. Ni prema čemu ovaj religiolog nije tako sumnjičav pa i »neprijateljski« kao prema politici. On zagovara povratak nostalgiji za izvornim svetim, zagovara posve nepolitičnu religiju, dakle posve depolitiziranu vjeru. U biti više zagovara a-političnost (nego anti-političnost) vjernika i zato kao primjere iz povijesti kršćanstva posebno navodi Franju Asiškoga, a iz naše povijesti Ivana Merza i fra Antu Antića.

¹⁵ Mardešić razlikuje tri teologije: teologiju građanskih prava i političkih sloboda (Amerika i zapadna Europa), teologiju društvenog i klasnog oslobođenja (Latinska Amerika), teologiju narodnog i državnog osamostaljenja (istočna Europa) (usp. RuS 406). Prema njegovu mišljenju sve teologije povezuje: nepokolebljiva i gorljiva vjera u politiku i političnost kao jedina sredstva za sreću i pravdu. Politika, a tome pripomažu ove teologije, jest neka vrst metafizike, eshatologije i soteriologije.

Nadahnut francuskim intelektualcima-kršćanima koji su mnogo pridonijeli sazivanju i radu Koncila, Mardešić naglašava personalistički put, nešto ublaženijeg društvenoga angažmana kršćanina pojedinca od onoga kojega je zastupao E. Mounier i nešto bliži suvremenim duhovskim pokretima malih zajednica. To je, moglo bi se kazati, stanovit treći put – put između individualne (privatizirane) vjere i kolektivističke religije (usp. RuS 234). Mardešić je kritičan prema svim katoličkim akcijama, pokretima i strankama ako bi bili neka vrsta protudruštva. On pledira za male zajednice društveno i crkveno angažiranih kršćana-prijatelja, za male zajednice poput Isusove učeničke zajednice. Pritom, kao angažirani kršćanin, intelektualac i zagovornik građanske slobode, kao i kod pitanja teologije, on ne omalovažava put onih kršćana koji se iz evanđeosko-koncilske perspektive uključuju u društveni i politički život.

Ipak, za Mardešića je politika nešto što se skroz treba razdvojiti od svetoga (on nikada ne citira njemu tako omiljeni koncilski dokument *Gaudium et spes* kada ovaj govori o konkretnom djelovanju kršćana u politici i sudjelovanju u građanskoj vlasti). Štoviše, on neumorno inzistira na radikalnom razdvajanju religioznoga od političkoga, na doslovnom razumijevanju (*sine glossa*) one evanđeoske upute: *Caru carevo, Bogu Božje*, dakle bez ikakvih intelektualnih, teoloških, trgovačkih lukavstva i smicalica u njezinu tumačenju. On je radikaln kritičar svake veze Crkve i države: »Svaki savez između države i Crkve valja dokraja raskinuti. To će osloboditi Crkvu od dodvorništv državi, a državu osloboditi od nestručnog uplitanja Crkve u državna pitanja« (RuS 31). Odatle tolika kritika svake političnosti kršćana i Crkve.

Kao završetak ovom fragmentarnom osvrtu na pogubne stranputice našeg političkog katolicizma koji će nas – unatoč Mardešićevom akribičnom i kršćanskom raskrinkavanju – i dalje unesrećivati, naveo bih autorove riječi o sebi samome. U ovim se riječima sažima životni *credo* i osobna drama jednoga od naših najvećih kršćanskih svjedoka od vremena Koncila do današnjih dana. Možda u ovim riječima i neki drugi pronađu tumačenje vlastitoga puta: »Možda sam odveć zaljubljen u to kršćanstvo kristovske dobrote i koncilske otvorenosti, a ne opsjednut grješnostima svijeta i njegove izgubljenosti. Možda sam tvrdoglav sljedbenik dijaloga s tim svijetom i nekom vrstom luđaka ekumenskog i religijskog zbližavanja ljudi u nadi da je to moguće ostvariti već ovdje na zemlji. Pripadnik dakle roda Miškina i sanjara Don Quijotea kojima se svijet ruga i podsmjehuje« (SoM 105).

Ivan Šarčević

The cunning of the sacred? Mardešić's understanding of political Catholicism

Summary

Initially, the view of religiologist Željko Mardešić about political Catholicism is synthetically presented with a particular focus on Croatian political Catholicism. The author's view of its roots, causes and basic characteristics is briefly outlined. In the second part of the paper – against the background of Mardešić's view, and as a sort of a critique – three topics are offered for discussion: the cunning of the sacred in the instrumentalisation of politics, the need for and role of theology in the Church and society, and relation of a Christian to politics and his political involvement.

Key words: political Catholicism, pre-Council Christianity, antiliberalism, anti-communism, dualism, politicism, resentment, responsibility of the Christians for the world.

(na engl. preveo Dragana Divković)